
ЕКОНОМІКА

УДК 658.1:338.43

DOI: <https://doi.org/10.32782/2708-0366/2024.20.1>

Аверчева Н.О.

кандидат економічних наук, доцент,
Херсонський державний аграрно-економічний університет

(м. Херсон / м. Кропивницький)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4534-639X>

Гринченко О.В.

магістр,
Херсонський державний аграрно-економічний університет

(м. Херсон / м. Кропивницький)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-5567-321X>

Avercheva Nataliya, Hrynchenko Olha

Kherson State Agrarian and Economic University

(Kherson / Kropyvnytskyi)

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИБУТКОВОСТІ ПІДПРИЄМСТВ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

PROBLEMS OF ENSURING THE PROFITABILITY OF ENTERPRISES IN THE AGRICULTURAL SECTOR OF THE ECONOMY AT THE PRESENT STAGE

У статті обґрунтовано теоретичні та практичні аспекти забезпечення прибуткової діяльності аграрних підприємств в Україні. Визначено вплив негативних чинників під час воєнних дій на результати, ефективність і формування економічних відносин в аграрній сфері економіки. Досліджено динаміку чистого доходу підприємств сільськогосподарського, лісового і рибного господарства від реалізації основних видів продукції, прибутку і рентабельності операційної та всієї діяльності підприємств. Висвітлені сучасні проблеми і перспективи післявоєнного розвитку аграрних підприємств. Проаналізовано вплив цінової ситуації на ринку сільськогосподарської продукції, необхідність пошуку резервів оптимізації витрат виробництва. Запропоновані заходи державної підтримки і регулювання ринку продукції аграрних підприємств з метою підвищення їх конкурентоспроможності.

Ключові слова: аграрні підприємства, прибутковість, рентабельність, ефективний розвиток, ціна, витрати виробництва, державна підтримка.

The article substantiates the theoretical and practical aspects of ensuring the profitable activity of agricultural enterprises in Ukraine. The influence of negative factors during military operations on the results, efficiency and formation of economic relations in the agrarian sector of the economy, which led to a reduction in the number of business entities, employed workers and loss of production capacity, was determined. The problems of ensuring the profitable activity of enterprises in the agrarian sector of the economy in the modern, difficult conditions of war have been studied and systematized. It was established that the dynamics of the net income of agricultural, forestry and fishing enterprises from the sale of the main types of products, profit and profitability of the operating and all activities of the enterprises was positive in the pre-war period. About 80% of enterprises made a profit in 2022, but the amount of profit is half as much as in 2021. The share of unprofitable enterprises increased to 21.6% in 2022, the amount of the loss they received exceeded the level of the previous year by 4.7 times. Accordingly, the profitability of the activity decreased from 36.4 to 13.3%. An increase in the number of unprofitable enterprises, a

decrease in the amount of profit and an increase in losses is a negative process for the enterprises of the industry, as it can lead them to bankruptcy, an increase in payables and receivables, and a crisis of non-payments. The prospects of the post-war development of agricultural enterprises, the need for maximum use of resource potential and internal reserves based on the improvement of the cost management system, rational management of economic activity are highlighted. Analysis of the impact of an unfavorable price situation on the market of agricultural products in 2023 indicates the complication of the situation, the need to find reserves to optimize production costs. Proposed measures of state support and market regulation of agricultural enterprises in order to increase their competitiveness. The need to create crediting mechanisms for enterprises affected by the war on preferential terms, it is important to provide them on a long-term basis, since the process of resuming activities in the de-occupied territories is long.

Key words: *agricultural enterprises, profitability, profitability, effective development, price, production costs, state support.*

Постановка проблеми. В своїй діяльності аграрні підприємства ставлять за мету виробництво продукції для задоволення потреб продовольчого ринку, отримання прибутку, забезпечення самоокупності і самофінансування операційних процесів. Достатнього рівня прибутковості для розширеного відтворення можливо досягти за умови впровадження сучасних технологій і ефективних інструментів управління, що відповідають законам ринку. Воєнні дії значно обмежили здатність аграрного сектору впроваджувати інновації, ефективно вести господарську діяльність, реалізувати продукцію на світовому ринку. Тому у післявоєнний період виробники повинні не тільки ефективно використовувати наявні ресурси, відновлювати родючість земель, матеріально-технічну базу, а й запроваджувати нові технології, переорієнтовувати виробництво у бік високомаржинальних культур, оптимізувати бізнес-процеси з метою забезпечення прибуткової діяльності.

Сутність прибутку як фінансового результату від операційної, фінансової та інвестиційної діяльності підприємства обумовлює його економічні і соціальні функції. Прибуток водночас виступає джерелом розширеного відтворення і зростання вартості підприємства, наповнення місцевих і державного бюджету країни. Тому забезпечення прибутковості діяльності підприємств є важливим стратегічним завданням в сучасних складних умовах війни. Ці чинники обумовлюють актуальність проведеного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В ринкових умовах прибуток відіграє визначальну роль у формуванні фінансової і реальної самостійності аграрних підприємств, набуває нового сенсу, оскільки виступає не тільки основним джерелом розвитку господарської діяльності підприємств, а й стимулом їх діяльності. Прибуток забезпечує інтереси держави, товаровиробників, персоналу підприємств, а тому є головною рушійною силою ринкової економіки [1, с. 28-31].

Сябер Є.О. характеризує прибуток підприємства як єдину форму його грошових нагромаджень, одне із головних джерел формування фінансових ресурсів держави, показники, що синтезує всі найважливіші сторони роботи підприємства [2, с. 431-435].

Поділяємо думку Онисько С.М., Лизак М.П., що "...прибуток підприємства – це форма сукупного доходу підприємства, яка формується в результаті реалізації власності на капітал у різних сферах його застосування, виступає одночасно об'єктом та інструментом управління фінансами. Найбільш наближеним до вимог ринкової економіки є визначення прибутку як трансформованої похідної форми доданої вартості, яка з кількісної точки зору є різницею між вартістю продажу товарів та вартістю капіталу, витраченого на його виробництво" [3, с. 58-65].

Низька прибутковість сільського господарства в цілому і є головною причиною далеко не повного використання його природно-людського потенціалу, відсталості техніко-технологічної бази, зменшення оплати праці, призупинення соціального розвитку села і навіть його занепаду [4, с. 5-11]. Тому необхідно постійно вести пошук резервів збільшення прибутковості виробництва на основі економічно-організаційних і управлінських заходів.

Однією із невирішених проблем, що негативно впливає на рівень прибутковості аграрного виробництва, є незважена приватизація, необґрунтовані і поспішні реформи сільськогосподарського виробництва, в процесі яких відбувалося формування різних типів господарюючих суб'єктів – від великих агрохолдингів – до особистих господарств населення. Це стало причиною низької ефективності і результативності реформ, кризових явищ у сільському господарстві, непропорційного розвитку окремих галузей, руйнування інтеграційних зв'язків у системі АПК, значних розривів у можливостях підприємців великого і малого бізнесу [5].

Лаврук О.В. визначив систему чинників, що негативно впливали на прибутковість діяльності аграрних підприємств: руйнація матеріально-технічної бази; зниження відтворювальної функції земельних ресурсів; екологічна і демографічна кризи, які щорічно поглиблюються; зменшення висококваліфікованої частини трудового потенціалу; низькі закупівельні ціни і висока собівартість продукції; поглиблення диспаритету цін на сільськогосподарську та промислову продукцію; скорочення інвестицій на розробку інноваційних проектів; відсутність комплексної державної програми для забезпечення ефективного розвитку аграрних підприємств [1, с. 28-31].

У період післявоєнної відбудови економіки країни роль прибутку у діяльності аграрних підприємств буде тільки зростати, оскільки саме прибуток забезпечує можливість підприємства придбати нові засоби виробництва, впровадити нові технологічні рішення, забезпечити розширене відтворення. За рахунок капіталізації прибутку зростає власний капітал аграрних підприємств, що дозволяє власникам реалізувати свою мету і плани; формується запас фінансової міцності і стійкості у складних кризових умовах, що забезпечує можливість ефективного розвитку і адаптації до зовнішнього негативного впливу.

Формулювання цілей статті. Метою статті є економічна оцінка рівня прибутковості аграрних підприємств, визначення напрямів забезпечення прибутковості їх діяльності в сучасних умовах ведення господарської діяльності під впливом ринкових і політичних процесів в країні.

Методичною основою проведеного дослідження виступають: діалектичний метод, на основі якого проаналізовано результати діяльності аграрних підприємств; абстрактно-логічний – при дослідженні соціально-економічних процесів, які впливають на прибутковість підприємств, та обґрунтуванні висновків; монографічний – при вивченні наукових джерел за темою, пропозицій і рекомендацій по підвищенню рентабельності виробництва основних видів продукції; економіко-статистичні методи – при ретроспективному аналізі результатів діяльності аграрних підприємств.

Виклад основного матеріалу. Аграрний бізнес постійно перебуває під впливом зовнішнього середовища. Крім ринкових умов і державного впливу, агросектор залежить від кліматичних умов, передбачити або змінити які майже неможливо, тому слід відзначити високий рівень ризику сільськогосподарського виробництва. У період реформування аграрного сектору економіки було допущено ряд помилок, які і на сучасному етапі мають негативний вплив на результати діяльності аграрних підприємств. Основними факторами ризику і причинами нестійкого становища підприємств аграрного сектору економіки є:

- дефіцит фінансових ресурсів і низький рівень матеріального забезпечення для розширеного відтворення аграрного виробництва;
- недосконалі нормативно-правова база, нестабільність правових і фінансових відносин держави і підприємців;
- половинчастість реформ, відсутність цивілізованого ринку земель;
- недостатній досвід управління витратами та операційною діяльністю;
- відсутність науково обґрунтованих ринкових стратегій;
- значна залежність від природно-кліматичних умов.

В умовах війни неможливо стабілізувати процеси функціонування аграрних підприємств, оскільки більшість із них перебувають під впливом складних кризових умов – розбалансування ринку, порушення логістики, зниження цін на основні види продукції. Крім того, значна частина підприємств перебуває в зоні бойових дій або окупації з 2014 р. і з початку повномасштабної війни. Тому при визначенні напрямів їх розвитку у післявоєнний період слід детально вивчати і враховувати організаційні особливості і процеси виробничої діяльності, вести пошук шляхів їх адаптації до нових умов і відновлення ефективної діяльності.

Оцінка ресурсного потенціалу аграрних підприємств свідчить, що загальна їх кількість за 2022 р. зменшилася на 16,2 тис. – більше як на 30%, відповідно скорочується число зайнятих працівників на 15,2%. Потенціал аграрного сектору обмежується значною частиною окупованих територій. Вартість основних засобів за перший рік війни зменшилася на 1 577,6 млн грн. Підприємства втрачають фінансові ресурси для відновлення процесу виробництва, забезпечення оборотними засобами операційної діяльності. Тому перед кожним виробником постають важливі проблеми – не тільки зберегти ресурсний потенціал, а й забезпечити прибутковість діяльності, відновити і перевищити довоєнний рівень за обсягами виробництва і показниками ефективності.

За підсумками 2023 р. в сільському господарстві складається ще більш критична ситуація, ніж у 2022 р. щодо фінансових результатів діяльності, багатьом підприємствам загрожує банкрутство; тільки в рослинництві збитки становитимуть 3 млрд дол. США, а в цілому підсумками року АПК отримає 5-6 млрд дол. США збитків [6]. Причини аграрної кризи 2022-2023 рр.: воєнні дії, блокада глибоководних портів, обмеження експорту, який для багатьох підприємств гарантував запас фінансової стійкості, підвищення тарифів логістики, високі ціни на матеріально-технічні ресурси.

Період війни відзначився втратою ресурсного потенціалу для сільськогосподарських товаровиробників з окупованих територій, вони залишилися без засобів виробництва, адже земельні ресурси перемістити неможливо, а техніку не встигли релокувати через стрімкі темпи агресії і захоплення територій. Частина власників залишилися під впливом окупантів, частина виїхали на підконтрольну територію. Але без земельних ресурсів і технічних засобів відновити господарську діяльність досить складно. Спалені поля, знищені елеватори, заміновані території – в такій страшній реальності доводиться працювати аграріям прифронтових територій. Тому для п'ятої частини сільськогосподарських підприємств 2022-2023 роки стали фатальними: змінилися статус господарства, власники, діяльність була припинена або призупинена.

За інформацією ННЦ «Інститут аграрної економіки» у 2022 р. кількість діючих підприємств у галузі сільського, лісового та рибного господарства зменшилася з 51,8 тис. до 35,6 тис, тобто майже на третину (-31,4%). Для галузі це найбільше зниження з 2012 р., яке водночас перевищує відповідний показник по економіці в цілому (-29,6%). Кількість фізичних осіб-підприємців у галузі скоротилася значно менше – на 11,3% [7].

Кількість підприємств, які займалися рослинництвом – вирощування однорічних і дворічних культур – зменшилася у 2022 р. з 40,6 тис. до 28,0 тис. (-31,2%), вирощуванням багаторічних культур – з 1,6 тис. до 1,1 тис. (-31,1%), тваринництвом – з 3,7 тис. до 2,6 тис. (-28,9%), змішаним сільським господарством – з 988 до 616 одиниць (-37,7%), допоміжною діяльністю у сільському господарстві та післяурожайною діяльністю – з 2,3 тис. до 1,5 тис. (-32,8%) [7].

В Україні у 2022 р. у сільському, лісовому та рибному господарстві кількість діючих господарюючих суб'єктів була 53281, що на 33,7% менше, ніж у 2010 р. З них кількість фізичних осіб-підприємців також зменшилася від 29655 до 20437, або на 31,1%.

Статистичні дані свідчать про значне скорочення працівників суб'єктів господарювання сільського, лісового та рибного господарства у 2022 р. – від 576,1 до 488,6 тис. осіб, або на 15,2%. Процеси скорочення чисельності працівників супро-

воджувалися як відтоком працівників на безпечні території із зон окупації, так і припиненням діяльності господарств. І у довоєнний період відзначена чітка тенденція до скорочення працівників у галузі: якщо у 2010 р. кількість зайнятих працівників у суб'єктів господарювання сільського, лісового та рибного господарства становила 811,8 тис. осіб, то у 2021 р. – 576,1 тис. осіб, що на 39% менше (табл. 1).

Таблиця 1

**Кількість зайнятих працівників у суб'єктів господарювання
сільського, лісового та рибного господарства**

Роки	Кількість зайнятих працівників, осіб	з них у у фізичних осіб- підприємців	Питома вага працівників у фізичних- осіб- підприємців, %	Витрати на персонал, млн грн	з них у у фізичних осіб- підприємців	Питома витрат на персонал у фізичних- осіб- підприємців, %
2010	811722	43401	5,3	-	-	-
2011	750964	36325	4,8	-	-	-
2012	751440	39457	5,3	-	-	-
2013	726250	39051	5,4	23537,3	408,7	1,7
2014	733384	104459	14,2	25524,5	1966,2	7,7
2015	642587	44961	7,0	28855,9	353,8	1,2
2016	658721	44457	6,8	33407,6	413,3	1,2
2017	635638	42621	6,7	44266,9	467,6	1,1
2018	626072	44935	7,2	55621,1	562,3	1,0
2019	610117	43444	7,1	63470,9	537,0	0,8
2020	575954	41234	7,2	65919,7	527,1	0,8
2021	576093	40378	7,0	78944,0	537,1	0,7
2022	488555	34078	7,0	74665,1	363,6	0,5
2022 р. у % до 2010 р.	60,2	78,5	+1,7 в. п.	317,2	89,0	-1,2 в. п.

Джерело: розраховано на основі [9]

У фізичних осіб-підприємців було зайнято у 2022 р. 34078 осіб, що менше показника 2021 р. на 15,6%, а у порівнянні з 2010 р. – на 21,5%. Тобто відбулося значне скорочення не тільки ФОП у аграрній сфері, а й катастрофічне скорочення працівників.

У довоєнний період об'єктивними причинами скорочення працівників були мирні процеси підвищення рівня механізації виробничих процесів, структурної перебудови і спеціалізації господарюючих суб'єктів. У період війни працівники звільнялися з причин переміщення з небезпечних територій, припинення діяльності підприємств і відповідного скорочення кадрів.

Аналіз результативних показників господарської діяльності у аграрному секторі економіки передбачає дослідження реалізованої продукції у грошовому вираженні. Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг), його економічна оцінка можлива на основі дослідження рядів динаміки, які відображає офіційна статистика. Об'єктивно виручка від реалізації підприємств сільського, лісового і рибного господарства у довоєнний період 2010-2021 рр. зростала – від 103 561,2 млн грн до 943 489,5 млн грн (табл. 2).

Проте, воєнні дії, окупація територій країни негативно позначилися на показниках 2022 р. У господарствах всіх категорій чистий дохід від реалізації продукції змен-

шився від 943 489,5 до 682 412,1 млн грн, або на 27,7%. У рослинництві спад виробництва відзначено за всіма групами культур, по зернових – на 37,4%, по соняшнику – на 30,9%. по овочевих культурах – на 20,9%. У тваринництві за перший рік війни обсяги виробництва м'яса і молока зменшилися у межах 10%, яєць – на 15%.

Таблиця 2

Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) суб'єктів господарювання сільського, лісового та рибного господарства, млн грн

Роки	Виручка від реалізації продукції (товарів, послуг)	у т. ч у фізичних осіб-підприємців	Питома вага ФОП, %
2010	103561,2	3669,8	3,5
2015	372033,4	9723,4	2,6
2016	414799,9	11154,1	2,7
2017	467636,1	13256,0	2,8
2018	540509,4	15412,5	2,9
2019	572748,3	16422,4	2,9
2020	624070,1	18587,0	3,0
2021	943489,5	24828,2	2,6
2022	682412,1	1922,2	0,3
2022 р. у% до 2010 р.	658,9	52,4	-3,2 в. п.
2022 р. у% до 2021 р.	72,3	7,7	-2,3 в. п.

Джерело: розраховано на основі [9]

Такий значний спад виробництва спричинений тим, що значна частина виробників, їх земельний і матеріально-технічний ресурсний потенціал, залишилися на окупованій території. Крім того, на деокупованих територіях неможливо було проводити польові роботи через замінування і руйнування верхнього родючого шару ґрунту. Значні обсяги продукції 2021-2022 р. виробники втратили через обстріли складів та іншої виробничої інфраструктури господарств. Над оцінкою втрат працюють експерти і аналітики, проте роботи по розмінуванню і досі тривають, як тривають і обстріли прифронтових територій, процес виробництва в таких умовах відновити неможливо. Отже, динаміка доходів господарств є позитивною до 2021 р., і значний спад відбувся у 2022 р. (рис. 1).

В сільському господарстві існує стійка тенденція до зменшення матеріально-технічного забезпечення, у період війни капітальні інвестиції скоротилися на 30%. Тому матеріально-технічне забезпечення, підвищення рівня інтенсифікації виробництва сільськогосподарської продукції стають першочерговими задачами інноваційного розвитку аграрного виробництва. Підвищення прибутку аграрного сектору економіки можна досягти лише на основі спільних дій господарств різного типу, держави і захищених сторін, зокрема, органів місцевого самоврядування.

Крім негативних чинників воєнного часу слід відзначити несприятливу цінову ситуацію, яка склалася на внутрішньому ринку сільськогосподарської продукції у 2022-2023 рр. Через неможливість реалізації на зовнішньому ринку, значні обсяги продукції залишилися на внутрішньому ринку, його перенасичення і спричинило зниження цін. Більшість виробників на сьогодні утримують значні запаси готової продукції і очікують більш сприятливої цінової ситуації. Перелічені чинники негативно вплинули на результати діяльності суб'єктів господарювання в аграрній сфері.

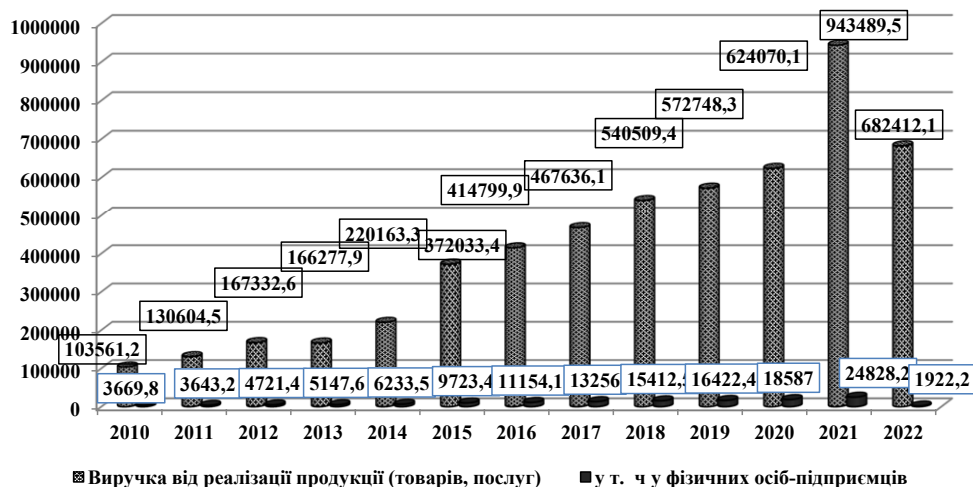

Рис. 1. Динаміка чистого доходу (виручки від реалізації) суб'єктів господарювання сільського, лісового та рибного господарства, млн грн

В сучасних умовах ведення господарської діяльності для аграрних підприємств важливо адаптуватися до складних умов ринкового середовища з високим рівнем конкуренції та продовжити діяльність навіть в умовах воєнних дій. В даному аспекті на підприємствах необхідно впроваджувати системи стратегічного управління, чітко формувати цілі, планувати заходи, які будуть забезпечувати оптимальний рівень прибутковості й ефективності їхньої діяльності в найближчій перспективі і на 5-10 років вперед. Важливо застосовувати результати економічної діагностики і аналізу основних параметрів діяльності сільськогосподарських підприємств.

Аграрний сектор експерти оцінюють як один із ключових в економічній системі України. Не дивлячись на війну у 2022 р., коли вся економіка отримала 240,4 млрд грн збитків, аграрний сектор, включаючи лісове та рибне господарства, зафіксував 86,0 млрд грн чистого прибутку (табл. 2).

Проте, проти рекордного 2021 р. це втричі менше. За підсумками діяльності підприємства сільського, лісового та рибного господарства у період 2010-2021 рр. отримували прибуток, але у 2022 р. його обсяг різко зменшується – на 64,0%, порівняно з 2021 р. Із загальної кількості 78,4% підприємств отримали прибуток, загальна сума якого зросла у 5,6 рази, порівняно з 2010 р. і зменшилася вдвічі, порівняно з 2021 р. У 2022 р. 21,6% підприємств діяли збитково, сума отриманого ними збитку становить 39 101,4 млн грн. Обсяг збитку перевищує рівень попереднього року у 4,7 рази, а 2010 р. – у 7,8 рази. Така ситуація є загрозливою щодо діяльності підприємств у наступні роки, оскільки війна продовжується, зростає напруженість на ринку сільськогосподарської продукції, коли пропозиція перевищує попит через обмеженість експорту продукції і зменшення внутрішнього платоспроможного попиту.

Тому необхідно на рівні кожного виробника розробити детальний план дій і стратегію виходу із кризового стану, спричиненого війною, залучити внутрішні резерви і можливості ринкової ситуації, концентрувати свої зусилля на прибуткових видах виробництва.

АПК – один із чотирьох секторів економіки, нарівні з торгівлею, IT і телекомунікаціями, який зумів у 2022 р. утримати позитивний фінансовий результат в умовах повномасштабного вторгнення РФ. Операційна рентабельність – 20,3%, загальна – 13,6% [8]. Рентабельність операційної підприємств сільського, лісового та рибного

господарства у період 2010-2022 рр. значно змінювалася. У 2022 р. рівень прибутку в операційній діяльності становила 20,0%, що вдвічі менше показника 2021 р.

Таблиця 2

Чистий прибуток (збиток) підприємств сільського, лісового та рибного господарства

Роки	Усього, млн грн	підприємства, які одержали прибуток		підприємства, які одержали збиток	
		у% до загальної кількості підприємств	фінансовий результат, млн грн	у% до загальної кількості підприємств	фінансовий результат, млн грн
2010	17170,6	69,2	22196,5	30,8	5026,0
2015	102849,1	88,4	128592,3	11,6	25743,3
2016	90613,2	87,7	103459,8	12,3	12846,6
2017	68858,5	86,2	89412,0	13,8	20553,4
2018	71002,6	86,2	93935,8	13,8	22933,2
2019	93255,4	83,0	115781,7	17,0	22526,3
2020	81618,5	82,6	107981,8	17,4	26363,3
2021	238807,0	88,3	247142,7	11,7	8335,7
2022	86056,2	78,4	125157,6	21,6	39101,4
2022 р. у% до 2010 р.	501,2	+9,2	563,9	9,2	778,0
2022 р. у% до 2021 р.	36,0	-9,9%	50,6	9,9	469,1

Джерело: розраховано на основі [9]

Найнижчий рівень рентабельності операційної діяльності був у 2013 р. – 11,3%. Ситуація у 2017-2020 рр. була більш-менш стабільною, рентабельність коливалася в межах 18-22%. Слід відзначити, що рентабельність всієї діяльності була нижчою, ніж операційної, що спричинено негативними результатами (збитковістю) фінансової та інвестиційної діяльності, які негативно вплинули на фінансові результати в цілому (рис. 2).

Проте, у 2023 р. прогнозують значне зниження показників рентабельності виробництва, особливо у рослинництві, через зниження цін на внутрішньому ринку, проблеми із збутом продукції, порушення логістичних зв'язків. Крім того, значна територія країни перебуває в окупації, тому і обсяги реалізації будуть значно нижчими.

Ціна на зернові культури у 2022 р. перевищувала на 33,5% рівень 2020 р., по соняшнику – на 38,6%, по цукровому буряку – на 80,4%. Значно зросли ціни на овочі – у 3,2 рази, оскільки зменшилися їх обсяги виробництва і значна частина виробників залишилася на лівобережжі Херсонщини та на інших окупованих територіях.

У 2023 р. рівень цін на зернові і олійні культури значно зменшився через те, що окупанти зруйнували портову інфраструктуру для експорту даних видів продукції, а нові логістичні зв'язки ще не встановлені, шляхи реалізації через країни ЄС обмежені квотами та протестами місцевих фермерів. Тому у 2023 р. для виробників продукції рослинництва складалася ще більш несприятлива ринкова ситуація. Відповідно, втрати виробників матимуть прямий вплив на прибутковість і ефективність їх діяльності у поточному періоді. Вихід із такого кризового стану можливий лише на основі активних дій держави і, навіть, за втручання міжнародного співтовариства.

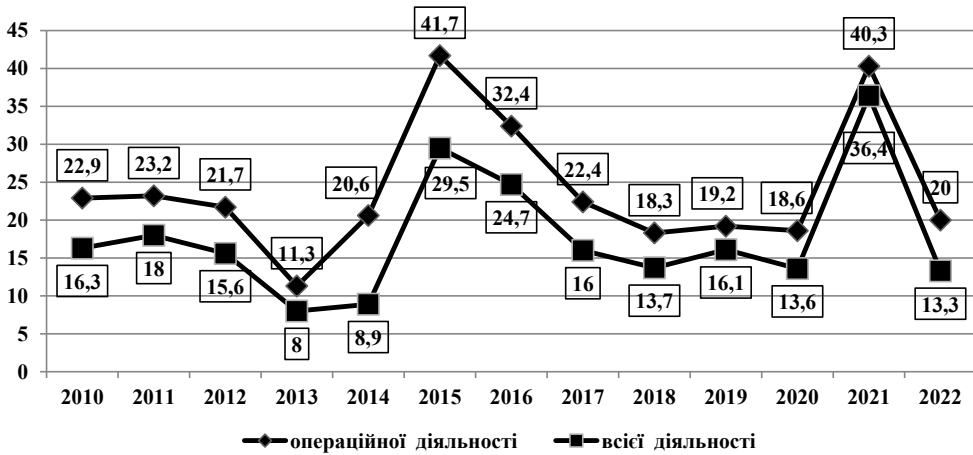

Рис. 2. Рентабельність операційної та всієї діяльності підприємств сільського, лісового та рибного господарства, %

Рівень цін у 2023 р. у зернотрейдерів досить низький. Закупівельна ціна на насіння соняшнику - 8 тис. грн за тону проти минулорічного рівня 13–13,5 тис. грн, пшеницю влітку 2023 р. посередники купували по 4200 грн/т з ПДВ. При цьому пропозиція соняшника і кукурудзи зростає на внутрішньому ринку і також досягає максимального рівня. Якщо враховувати, що можливості експорту на зовнішні ринки обмежені, виробники перебувають під негативним впливом і у прямій залежності від експортерів і переробних підприємств. Одним із шляхів вирішення проблеми є будівництво складів, ангарів для зберігання зерна, щоб реалізувати його у весняно-літній період за можливими більш високими цінами, а це потребує значних капіталовкладень.

Новий сезон аграрії планують, керуючись поточними цінами, тому при низьких цінах на зернові культури, можна прогнозувати зменшення посівних площ під цими культурами, валових зборів, зростання дефіциту і, відповідно, ціни. Тобто ситуація цінових коливань і нестабільності ринку 2024-2025 рр. прогнозована. За розрахунками вчених ННЦ «Інститут аграрної економіки» для аграрних підприємств, які вирощують озиму пшеницю, рівень урожайності для забезпечення беззбиткового виробництва становить 60 ц/га при ціні реалізації 4500 грн/т. Середня врожайність пшениці по країні – 47,6 ц/га. Отже, господарства, які отримали більше, ніж 60 ц/га отримали прибутки, а всі інші – збитки.

Беззбитковий рівень урожайності кукурудзи на зерно – 67,5 ц/га при ціні 4 тис грн/т. Середня врожайність даної культури 67,4 ц/га, а ціна в осінній період 2023 р. була 3500–4000 грн/т.

Соняшник завжди забезпечував аграрним підприємствам прибуток, точка беззбитковості становить 20 ц/га при ціні 10 тис. грн/т. За умов нижчої врожайності вирощування буде для фермера збитковим. При цьому середня врожайність, за даними регіонів, становить 23 ц/га. Прибутковість і цієї культури буде низькою.

Тому економія на всіх видах витрат для аграрних підприємств стала єдиним шляхом до забезпечення мінімального рівня прибутковості. Внесення мінеральних добрив скоротилося вдвічі, порушуються технологічні умови вирощування культур, щоб скоротити витрати на паливно-мастильні матеріали, заробітну плату, загальновиробничі і організаційно-управлінські витрати. Очікувані виробничі витрати на гектар становлять близько 27 тис. грн, що на 1900 грн перевищують середній показник 2021 року.

Саме за результатами 2023 р. українські виробники потребують державного захисту і регулювання ринку зерна, цукру, олії. Інакше, більшість із них опиняться на межі

банкрутства, втратять значні кошти при реалізації сільськогосподарської продукції, що, у підсумку, приведе до скорочення виробництва у наступні роки. Цього не можна допустити, оскільки аграрний сектор забезпечує експортний потенціал країни і надходження у державний бюджет.

Отже, падіння цін на продукцію сільського господарства та неможливість вчасної реалізації її за гідною ціною поставили аграрний бізнес на межу простого відтворення, привели до порушення технологічних умов вирощування сільськогосподарських культур, збитковості виробництва більшості видів продукції. Такий кризовий стан галузі потребує:

- пошуку ефективних управлінських рішень в системі управління витратами, доходами і ціновою політикою підприємств;
- обґрунтування напрямів підвищення рівня фінансової дисципліни і раціонального використання всіх видів ресурсів;
- розробки ефективних маркетингових рішень та інновацій на рівні виробництва.

Система встановлення і регулювання цін на ринку сільськогосподарської продукції передбачає посилення державного впливу на антимонопольне становище постачальників матеріально-технічних ресурсів і послуг для аграрного сектору економіки; формування ефективного механізму розподілу прибутку між виробниками, переробними підприємствами і посередницькими структурами; посилення державної підтримки ефективних програм фінансового забезпечення кооперації, переробки, галузі тваринництва; регулювання зовнішньої торгівлі в системі налагодження нових шляхів збуту зерна, та інших груп сільськогосподарської продукції.

Важливо забезпечити в країні такі умови діяльності і розвитку ринкових відносин, щоб на кожному етапі формування прибутку господарства, починаючи процес виробництва або приймаючи рішення про його розширення, були впевнені у відшкодуванні і окупності витрат, гарантованому отриманні прибутку. Враховуючи, що після війни фінансові ресурси держави будуть обмежені, розраховувати на значні обсяги підтримки виробники не зможуть. Необхідно створити механізми кредитування постраждалих від війни підприємств на пільгових умовах, з мінімальною вартістю кредитів. Важливо надавати їх на довгостроковій основі, оскільки процес відновлення діяльності на деокупованих територіях може бути довгостроковим.

Висновки. Отже, прибуток відіграє важливу роль як фінансовий результат і гарантія стабільного розвитку аграрних підприємств, є основним узагальнюючим показником їх господарської діяльності. Прибуток виступає джерелом інвестиційного процесу, забезпечує розширене відтворення і окупність вкладеного капіталу, є основою для ефективного розвитку аграрної сфери економіки. При високому рівні прибутковості підприємства навіть у складних умовах війни і кризових процесах в економіці не лише виживають, а й розвиваються, реалізують цілі сталого розвитку і функціональні стратегічні плани.

Внаслідок воєнних дій у господарствах всіх категорій сільського господарства виручка від реалізації продукції у 2022 р. зменшилася від 943,5 до 682,4 млрд грн, або на 27,7%. На доходи підприємств аграрного сектору негативний вплив має цінова ситуація на ринку, обмеження експорту, порушення логістики.

Обсяг прибутку підприємств аграрного сектору економіки у 2022 р. менший на 64,0%, порівняно з 2021 р. Близько 80% підприємств отримали прибуток, загальна сума якого зменшилася вдвічі, порівняно з 2021 р.; 21,6% підприємств діяли збитково, сума отриманого ними збитку становить 39,1 млрд грн. Втрата прибутковості створює загрози для підприємств щодо їх фінансового становища, подальшого ефективного розвитку. Аналіз цінової ситуації свідчить про негативний вплив ціни на прибуток підприємств, у 2023 р. аналітики прогнозують значне зниження показників рентабельності виробництва, особливо у рослинництві, через зниження цін на внутрішньому ринку, проблеми із збутом продукції, перевищення пропозиції над попитом.

В умовах війни підвищується складність функціонування суб'єктів господарювання, необхідно враховувати поточний дисбаланс ринку, проблеми забезпечення виробничими ресурсами, ризикові ситуації і кризові процеси в країні.

Список використаних джерел:

1. Лаврук О.В. Роль та значення прибутку у розвитку аграрних підприємств. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2010. № 2. Т. 1. С. 28–31.
2. Сябер Є.О. Фактори формування прибутку підприємства. *Молодий вчений*. 2018. № 6 (58). С. 431–435.
3. Онисько С.М., Лизак М.П. Дослідження економічної сутності категорії «прибуток». *Економічний вісник*. 2020. № 1. С. 58–65.
4. Мельник Л.Л. Прибутковість сільськогосподарських підприємств як фактор забезпечення їхнього сталого соціально-економічного розвитку. *Агросвіт*. 2015. № 11. С. 5–11.
5. Пастушенко А. І. Проблемні аспекти управління прибутком сільськогосподарських підприємств. *Формування ефективної моделі розвитку підприємства в умовах ринкової економіки: тези IV Міжнар. науково-практ. конференції (24–25 лист. 2016 р.)*. Житомир : ЖДТУ, 2016. 505 с., С. 155–157. URL: <https://eztuir.ztu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/5918/155.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 15.04.2024).
6. Гук Л. «Житниця Європи»: поточного року збитки вітчизняного агропромислового комплексу оцінюються в мільярдах. *Дзеркало тижня*. 2023. URL: https://zn.ua/ukr/ECONOMICS/zhitnitsja-jevropi-potochnoho-roku-zbitki-vitchiznjanoho-ahropromislovoho-kompleksu-otsinjutsja-v-miljardakh.html?fbclid=IwAR0NB12obwrzFOWTKfXIs_Urnn951Y4_igx3db51jUz8M-06sZsIj9zaU1M (дата звернення: 20.04.2024).
7. Інститут аграрної економіки. URL: <https://www.facebook.com/profile.php?id=100064056634589> (дата звернення: 12.04.2024).
8. Аграрний сектор економіки: підсумки 2022 та прогноз на 2023 рік. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/ahraryny-sektor-ekonomiky-pidsumky-2022-ta-prohnoz-na-2023-rik> (дата звернення 12.04.2024).
9. Показники суб'єктів господарювання. Державна статистика. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 12.04.2024).
10. Статистичний щорічник України за 2022 рік. / За редакцією Вернер І. Є. Київ : Державна служба статистики України., 2023. 387 с.

References:

1. Lavruk O. V. (2010) Rol ta znachennia prybutku u rozvytku ahrarnykh pidpryemstv [The role and significance of profit in the development of agricultural enterprises]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu - Bulletin of the Khmelnytskyi National University*, vol. 2, vol. 1, pp. 28–31.
2. Siaber Ye. O. (2018) Faktory formuvannia prybutku pidpryemstva [Factors of enterprise profit formation]. *Molodyi vchenyi – A young scientist*, vol. 6(58), pp. 431–435.
3. Onysko S. M., Lyzak M. P. (2020) Doslidzhennia ekonomichnoi sutnosti katehorii «prybutok» [Research of the economic essence of the "profit" category]. *Ekonomichnyi visnyk – Economic Herald*, vol. 1, pp. 58–65.
4. Melnyk L. L. (2015) Prybutkovist silskohospodarskykh pidpryemstv yak faktor zabezpechenia yikhnoho staloho sotsialno-ekonomichnoho rozvytku [Profitability of agricultural enterprises as a factor of ensuring their sustainable socio-economic development]. *Ahrosvit – Agroworld*, vol. 11, pp. 5–11.
5. Pastushenko A. I. (November 24-25, 2016) Problemni aspekty upravlinnia prybutkom silskohospodarskykh pidpryemstv [Problematic aspects of profit management of agricultural enterprises]. *Proceedings of the Formuvannia efektyvnoi modeli rozvytku pidpryemstva v umovakh rynkovoї ekonomiky: tezy IV Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* (eds. Valinkevych N.V., Stankevych N.A.). Zhytomyr: Zhytomyrskyi derzhavnyi tekhnolohichniy universytet, pp. 155–157.
6. Huk L. (2023) «Zhytnitsia Yevropy»: potochnoho roku zbytky vitchyznianoho ahropromyslovoho kompleksu otsiniuiutsia v miliardakh ["The Granary of Europe": the losses of the domestic agro-industrial complex this year are estimated in billions]. *Dzerkalo tyzhnia*. Available at: <https://zn.ua/ukr/ECONOMICS/zhitnitsja-jevropi-potochnoho-roku-zbitki-vitchiznjanoho-ahropromislovoho-kompl->

eksu-otsinjutsja-v-miljardakh.html?fbclid=IwAR0NBI2obwrzfOwTKfXIs_Urmn951Y4_igx3db5I-jUz8M-06sZsIj9zaU1M (accessed April 20, 2024).

7. Instytut ahrarnoi ekonomiky [Institute of Agrarian Economics]. Available at: <https://www.facebook.com/profile.php?id=100064056634589> (accessed April 12, 2024).

8. Ahrarnyi sektor ekonomiky: pidsumky 2022 ta prohnoz na 2023 rik [The agricultural sector of the economy: the results of 2022 and the forecast for 2023]. Available at: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/ahrarnyy-sektor-ekonomiky-pidsumky-2022-ta-prohnoz-na-2023-rikhttps://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/ahrarnyy-sektor-ekonomiky-pidsumky-2022-ta-prohnoz-na-2023-rik> (accessed April 12, 2024).

9. Derzhavna sluzhba statystryky Ukrainy (2023) Pokaznyky subiektiv hospodariuvannia [Indicators of business entities]. Kyiv: Informatsiino-analitychne ahentstvo.

10. Derzhavna sluzhba statystryky Ukrainy (2023) Statystrychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2022 rik [Statistical Yearbook of Ukraine for 2022], Kyiv: Informatsiino-analitychne ahentstvo.
